

ULOGA EFIGIJA U POGREBNOM CEREMONIJALU ENGLESKIH I FRANCUSKIH KRALJICA TE NJIHOVA POVEZANOST S TEORIJOM O DVA KRALJEVA TIJELA *

Kosana Jovanović
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Rijeka

UDK 393.1+393.9(410.1:44)“13/14”
Izvorni znanstveni rad
Primitljeno: 20.5.2013.
Prihvaćeno: 15.10.2013.

Rad se dotiče problematike upotrebe efigija u pogrebnim ceremonijama engleskih i francuskih kraljica te pokušava dati uvid u značaj što ga je pogrebna lutka imala unutar samog ceremonijala. Na osnovu materijalnih ostataka i pisanih izvora u radu će se predstaviti podaci o izradi i upotrebi efigija tijekom pogreba. Nadalje, u radu će se izložiti važeći teorijski pogledi na simboliku koju je efigija utjelovila u pogrebnom ceremonijalu.

Ključne riječi: efigije, pogrebni ceremonijal, srednji vijek, Engleska, Francuska, kralj, kraljica, Ralph E. Giese, Ernst H. Kantorowicz, Elizabeth A. R. Brown.

Efigije su u srednjem i ranom novom vijeku predstavljale nezaobilazan dio pogrebnog ceremonijala engleskih i francuskih vladara. Međutim, na temelju brojnih kako materijalnih tako i pisanih ostataka lako je uvidjeti činjenicu da je efigija korištena i u pogrebnim ceremonijalima onih koji nisu držali vlast u svojim rukama. Rad će prikazati na koji je način upotreba efigije (pogrebne lutke) u srednjem i ranom novom vijeku odstupala od općeg pravila njenog korištenja pri pogrebu vladara. Ovim radom pokušat će se pokazati kako ta devijacija od uvriježene prakse upotrebe efigije predstavlja također i odstupanje od opće prihvaćene teorije prema kojoj efigija sadrži određenu simboliku vezanu uz prijenos vlasti. Cilj rada jest utvrditi, na osnovu načina kako je efigija upotrebljavana prilikom pogreba onih koji nisu bili nositelji vlasti, je li pogrebna lutka imala istu simboliku i u takvim slučajevima.

---

* Ovaj rad je izložen u skraćenom obliku na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji "The Royal Body Conference" 2.-4. travnja 2012. na sveučilištu Royal Holloway, University of London, u sklopu sekcije The Effigial Body.

Problematika efigije i njene uloge u pogrebnom ceremonijalu zadire također i u pitanja zakonodavstva i prava nasljeđivanja prijestolja, ali i u domenu političke teologije te posebice teorije o dva kraljeva tijela. U nastavku rada predstaviti će se također i tri dominantna pogleda na simboliku efigije u kontekstu teorije o dva kraljeva tijela te će se predstaviti problemi s kojima se ta stajališta suočavaju kada se analiziraju u slučajevima koji odstupaju od norme.

Postoje dva načina na koje je efigija korištena u pogrebnom ritualu. Jedan od njih odnosi se na upotrebu nepokretne, fiksne efigije uklesane u kamenu, koja se postavljala ponad grobnog mjesta. Drugi se pak odnosi na takozvanu pokretnu, prijenosnu ili pogrebnu, procesijsku efigiju. Iako oba tipa efigija imaju svoju jedinstvenu simboliku, samo se pokretnim efigijama dodjeljuje uloga onih koje pomažu simboličkom prikazu prijelaza moći s pokojnoga vladara na njegovog nasljednika tijekom pogrebne ceremonije. Upravo će iz tog razloga pokretne efigije biti glavna tema ovog rada.

Pokretne su efigije postale dio pogrebnoga ceremonijala od njihovog prvog zabilježenog uvođenja u 14. stoljeću i to tijekom pogreba engleskoga kralja Edvarda II. 1327. godine.¹ Slijedeći prvo pojavljivanje u pogrebnom ceremonijalu engleskih kraljeva pokretna efigija našla je svoje mjesto i u ukopima francuskih kraljeva (od pogreba Karla VI. 1422. godine), ali i kod lotarinških grofova,² članova obitelji Medici,³ mlatačkih duždeva⁴ te pruskih kraljeva u 18. stoljeću.⁵ Treba napomenuti da efigija nije korištena niti u jednom pogrebnom ceremonijalu na području istočne Europe, što, doduše, uopće nije narušavalo grandioznost tih ceremonija.⁶

¹ Prva kraljevska pogrebna ceremonija koja bilježi prisutnost efigije jest pokop engleskog kralja Edvarda II. 1327. godine, međutim, Ralph E. Giesey, u njegovom kapitalnom djelu *Royal Funeral Ceremonial in Renaissance France* (Geneve 1961.), provodi istraživanje koje pokazuje da postoje neke indicije da je efigija prisutna i na pogrebu engleskih kraljeva već od kraja 12. stoljeća, ali za to ne postoji čvrsti nepobitni dokaz koji bi potvrdio ovu tezu. Ona se prije svega odnosi na pokop engleskog kralja Henrika III. 1272. godine. Više o prvom pojavljivanju pokretne efigije u pogrebnom ceremonijalu, kao i izvorima na kojima Giesey temelji svoju teoriju vidi na str. 81. Više o pokretnim efigijama vidi kod Kristin Marek, *Die Körper des Königs. Effigies, Bildpolitik und Heiligkeit*, Paderborn 2009.

² Postoje naznake da je efigija korištena pri pogrebu grofa Renea od Anjou već 1481., ali se svakako sa sigurnošću može tvrditi da je upotrebljavana za vrijeme ukopa grofa Renea II. 1508. godine. Posljednji ukop grofova od Lotaringije koji bilježi upotrebu efigije jest onaj Karla III. 1608. godine. Više o upotrebi efigija i samom pogrebnom ceremonijalu kod grofova Lotaringije vidi: Pierre Marot, *Recherches sur les Pompes funèbres des duc de Lorraine*, Nancy 1935.

³ Efigije su korištene pri pogrebima Cosima I. 1575. i Francesca I. 1587 godine. Više o tim efigijama vidi u: Eva Borsook, *Art and Politics at the Medici Court: the Funeral of Cosimo I de Medici*, *Mitteilungen des Kunsthistorischen Instituts in Florenz*, sv. 12, Firenze 1965., str. 31-54; Giovanbatista Strozzi, *Essequie de Sereñissimo Don Francesco Medici*, *Gran Duca di Toscana II*, Firenze 1587.

⁴ Prva efigija korištena u pogrebnom ceremonijalu za venecijanskog dužda je ona Giovannija Moceniga iz 1485. godine. Više o tome vidi: Andrea Da Mosto, *I dogi di Venezia*, Milano 1960. Primjeri korištenja efigije u slučajevima grofova Lotaringije, mlatačkih duždeva i članova obitelji Medici dokazuju da su tu privilegiju mogli imati samo nezavisni, jaki plemići, koji su na taj način pokušali parirati vladarima.

⁵ Efigija je bila u upotrebi tijekom pogreba pruskog kralja Fridrika I. 1740., te njegovog nasljednika, 1786. godine. Više o tome vidi: Johann Gottfried Kletschke, *Der Tod Friedrichs des Grossen: letzte Stunden und Leichensbegängnis Friedrichs des Zweiten, Königs von Preussen*, Postdam 1786. (reprint Berlin 2006.).

⁶ O nedostatku upotrebe efigija na području istočne Europe vidi više: Marie Bláhová, *Die königlichen Begräbniszeremonien im spätmittelalterlichen Böhmen*, u: *Der Tod des Mächtigen: Kult und Kultur des*

Vjeruje se da je uvođenje pogrebne efigije u engleskoj pogrebnoj ceremoniji prije svega povezano s praksom izlaganja tijela preminula vladara tijekom same ceremonije kako bi mu posjetitelji mogli odati počast.⁷ Veza između javnog izlaganja tijela te uvođenja efigije ostvarena je u trenutku kada čak ni najsofisticiranije tehnike očuvanja trupla nisu bile dovoljne da zaštite tijelo od propadanja do trenutka pokopa. Nadalje, trupla su ponekad bila podložna oštećenjima koja se nisu mogla spriječiti, čime je bilo onemogućeno njihovo izlaganje očima javnosti. Takav je bio razlog za upotrebu efigije u pogrebnome ceremonijalu kralja Edvarda II.⁸ te upravo kako bi se nadoknadio nedostatak tijela tijekom ceremonije uveden je zamjenski, realistični prikaz kralja u obliku pogrebne lutke.⁹

Todes spätmittelalterlicher Herrscher, ur. Lothar Kolmer, Paderborn 1997., str. 110. Više o elaboriranom pogrebnom ceremonijalu poljskih vladara vidi: Aleksander Gieysztor, *Gesture in the Coronation Ceremonies of Medieval Poland*, u: *Coronations: Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, ur. Janos M. Bak, Berkeley 1990., str. 152-162.

⁷ Praksa izlaganja tijela razvila se iz običaja nošenja trupla pokojnog vladara, zamotanog u laneno platno, do mjesta ukopa na otvorenoj nosiljci koje je navodno započelo od vremena pokopa kralja Edvarda Ispovjednika. Tijekom srednjega vijeka pogrebna ceremonija koja se održavala za nekog vladara napredovala je kao jedan komplicirani i kompleksni proces. Ceremonija koja se stvorila oko ukopa srednjovjekovnog vladara trajala je određeni broj dana, a vremenski odmak od trenutka smrti kralja do pokopa njegovog tijela je mogao trajati i po nekoliko mjeseci. Pogrebna ceremonija uvijek je započinjala s pripremom tijela, koje se pripremalo za izlaganje u javnosti na duže vrijeme. To javno izlaganje i iskazivanje počasti tijelu utvrđeno je kao engleska praksa započeta najranije pred kraj 12. stoljeća, najvjerojatnije od vremena pokopa kralja Henrika II. 1189. godine. Više o postupcima očuvanja tijela engleskih kraljeva vidi: Christopher Daniell, *Death and Burial in Medieval England (1066-1550)*, London 1997., str. 111; Danielle Westerhof, *Death and the Noble Body in Medieval England*, Woodbridge 2008., str. 78-82. Za postupke očuvanja tijela u Francuskoj vidi: Patrice Georges, *Mourir c'est pourrir un peu ... Techniques contre la corruption des cadavres á la fin du Moyen Age*, *Micrologus*, sv. 7, Lausanne 1999., str. 359-382. Za opis tijela Eduarda Ispovjednika vidi: *The Life of King Edward Who Rests at Westminster*, ur. Francis Barlow, Oxford 1992., str. 124-125. Za opis pogrebne procesije i izlaganja tijela kralja Henrika II. vidi: *Gesta regis Henrici Secundi Benedicti abbatis. The chronicle of the reigns of Henry II and Richard I A.D. 1169-1192: known commonly under the name of Benedict of Peterborough*, ur. William Stubbs, London 1867.

⁸ Više o posljednjim danima i smrti Edvarda II. vidi: *Adae Murimuth Continuatio Chronicarum*, ur. Edward M. Thompson, London 1889., str. 54. Vidi i: Natalie Fryde, *The Tyranny and Fall of Edward II 1321-1326*, Cambridge 1979., str. 201-203; Paul Doherty, *Isabella and the Strange Death of Edward II*, London 2004.; Ian Mortimer, *The Death of Edward II in Berkeley Castle*, *English Historical Review*, sv. 120, Oxford 2005., str. 1175-1214. Mora se napomenuti da je novijoj britanskoj historiografiji ponovo zanimljiva teorija prema kojoj je kralj Edvard II. uspio pobjeći iz zatočeništva i nastaviti svoj život u jednom samostanu izvan Engleske. Međutim, način smrti Edvarda II. te je li do te smrti došlo nasilnim putem ili nije, to jest je li kralj uspio izbjeći mučenja i smrt u dvorcu Berkeley neće biti interesna točka ovog rada. Činjenica jest da je zbog neadekvatnosti trupla ili pak zbog njegova nepostojanja kao supstitucija korištena efigija.

⁹ Giesey, *Royal Funeral Ceremony*, str. 81; Sir William H. St. John Hope, *On the Funeral Effigies of the Kings and Queens of England*, *Archaeologia*, god. 60, br. 2, London 1907., str. 517-570; Julian Litten, *The Funeral Effigy: Its Function and Purpose*, u: *The Funeral Effigy of Westminster Abbey*, ur. Anthony Harvey i Richard Mortimer, London 1994., str. 3-21; Phillip G. Lindley, *Ritual, Regicide and Representation: The Murder of Edward II and the Origin of the Royal Funeral Effigy in England*, u: *Gothic to Renaissance, Essays on Sculpture in England*, ur. Phillip G. Lindley, Stanford 1995., str. 97-112; Ernst H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies, a Study in the Medieval Political Theology*, Princeton 1957. (re-print Princeton 1997.), str. 420; Joel Burden, *Re-Writing the Rites of Passage, the Peculiar Funeral of*

Od svog prvog pojavljivanja u pogrebnoj ceremoniji pogrebna ili procesijska efigija u engleskome pogrebnom ceremonijalu korištena je samo u jednu svrhu, to jest kako bi vjerno predstavljala preminulog vladara. Engleski pogrebni ceremonijal se, za razliku od francuskog, nije previše mijenjao od vremena ukopa Edvarda III., nasljednika Edvarda II., do 18 stoljeća. Efigija je bila centralni dio u pogrebnim procesijama engleskih kraljeva. Nošena je odjevena u kraljevsku odjeću, ponad lijesa s tijelom te postavljena u crkvi na odar kako bi joj se odale počasti te potom maknuta kada je lijes bio pokopan.

Kako bi se pak pokazalo da doista predstavljaju zamjenu za tijelo vladara, pogrebne efigije napravljene su upravo tako da bi mu što više nalikovale. Obično su izrađivane od drveta, i to većinom u punoj veličini. Mogle su biti izrezbarene od jednog komada drveta ili sastavljene od više dijelova. Budući da je efigija ponekad trebala biti prikazana kao da drži određene insignije, zbog toga su joj ruke napravljene tako da prikazuju pokret, a prsti skupljeni prema dlanu kako bi simulirali pokret držanja. Sve su to koraci koji su se poduzimali kako bi efigija bila doživljena kao što vjerniji prikaz preminuloga. Nadalje, posebna se pažnja pridavala izradi glave i lica efigije koji su, naravno, morali čim više nalikovati pokojnome vladaru. Da bi tako nešto bilo ostvarivo, glavne konture lica dobivene su putem posmrtna maske, čiji je odljev napravljen odmah nakon što je vladar preminuo. Kalup koji je izrađivan davao je neprocjenjive informacije o tome kako izraditi lice efigije, čineći ju tako vjernom predodžbom preminulog kralja.¹⁰

Međutim, usporedba s pokojnim vladarom nije stala samo na tome. Efigija je također bila odjevena na određeni način kako bi ukazivala na službu koju je engleski vladar obnašao za života. Uobičajena odjeća postavljena na efigiju bila je ona koju je kralj nosio tijekom svoje inauguracije, kao što je primjerice bio slučaj s kraljevskim purpurnim plaštem.¹¹

Kada je praksa korištenja efigije prešla na francuski dvor, pogrebni ceremonijal i upotreba pogrebne lutke razvili su neke nove aspekte a sve s ciljem tretiranja efigije kao živog vladara (*le roi vivant*). U slučajevima francuskih kraljeva svečana oprava koja je postavljena na efigiju sastojala se od kratkog satenskog kaputa preko kojeg je postavljena duža satenska tunika ukrašena kraljevskim amblemima, ljljanima. Noge su bile pokrivena čarapama protkanima zlatnim nitima, a na stopala su postavljene crvene papuče. Preko odjeće postavljen je ogrtač bez rukava u purpurnoj boji s protkanim bijelim ljljanima te ovratnikom od hermelina.¹²

Edward II, u: *Rites of Passage, Cultures of Transmission in the Fourteenth Century*, ur. Nicola F. McDonald i William M. Ormrod, Woodbridge – Rochester 2004., str. 13-31; Chris Given-Wilson, The Exequies of Edward III and the Royal Funeral Ceremony in Late Medieval England, *English Historical Review*, sv. 124, Oxford 2009., str. 257-282.

¹⁰ Giesey, *Royal Funeral Ceremony*, str. 203.

¹¹ Isto, str. 81, 83.

¹² Giesey, *Royal Funeral Ceremony*, str. 4-5.

Nadalje, namjera da efigija što više nalikuje živom vladaru prelazila je puku upotrebu svečane odjeće. Pogrebna je lutka također izlagana uz sve počasti, odnosno na nju su postavljane neke od kraljevskih insignija (kruna, te žezla od kojih je jedno, *main de justice*, odnosno Ruka pravde, bilo jedinstveno francuskom ceremonijalu).¹³ Efigija, ukrašena na ovaj način, postavljena je, u pogrebnim ceremonijalima francuskih kraljeva, na odar, *lit d'honneur*, smješten podno baldahina, pridodajući tako ceremonijalu još uzvišeniji doživljaj. S vremenom je francuski pogrebni ceremonijal razvijan dalje te su osmišljene neke nove odlike, kao što je primjerice običaj posluživanja večere ispred efigije i *lit d'honneur* u prisustvu velikog broja istaknutih članova kraljeva osoblja koji su jeli u njegovu čast.¹⁴

Još je jedan korak poduzet kako bi se predstavila veza između efigije i pokojnog vladara. Već spomenuti baldahin korišten je ne samo kao ornament ispod kojeg je postavljena efigija, kojoj su posjetitelji odavali počast, nego je imao i još značajniju ulogu u samoj procesiji efigije i tijela prema pogrebnom mjestu. Za kraljeva života baldahin je upotrebljavan u svrhu ceremonijalnog ulaska u neki grad.¹⁵ Nakon njegove smrti baldahin je korišten u procesiji, slijedeći tijelo i efigiju do crkve i odabranog grobnog mjesta. U toj procesiji tijelo kralja nošeno je u lijesu koji je postavljen na mrtvačka nosila. Efigija je smještena ponad lijesa kako bi bila vidljiva publici, a iznad efigije nošen je baldahin.¹⁶

Prije nego što je kraljevski lijes pokopan efigija je uklonjena, a insignije su predane točno određenim plemićima. Kraljevski službenici, vojnici te heraldi položili su svoje grbove uokolo ograđenog grobnog mjesta, dok su kapetani položili svoje barjake na ogradu. Vitezovi koji su nosili različite simbole svog ranga (fr. *pieces d'honneur*, kao npr. ostruge, rukavice, kacige, oklope, grbove, *penon*) položili su iste na lijes. Veliki meštar kraljevskog domaćinstva spustio je svoju palicu na lijes, simbolizirajući na taj način razrješenje njegove službe prema pokojnome vladaru te ju

¹³ Kruna je bila položena na glavu efigije, dok su joj ruke izrađene na način da se omogući držanje žezla u jednoj ruci te ruke pravde u drugoj. U slučajevima francuskih kraljevskih pogreba efigija je obično nosila ogrlicu Velikog Reda, mali smeđi pokrov za glavu na koji je postavljena kruna ukrašena dijamantima a sa svake strane efigije položeni su žezlo i ruka pravde (*main de justice*) na posebnim jastucima. Slična je oprava korištena u pogrebnoj ceremoniji za engleske kraljeve. Na primjer, efigija kralja Henrika V. bila je obučena u ogrtač s ovratnikom od hermelina, svečanim papučama te je držala žezlo u jednoj ruci dok je u drugoj držala globus (orb); glava efigije je imala kapicu preko koje je stavljena kruna. Za više o prisutnosti efigija u francuskim kraljevskim pogrebima vidi: Giesey, *Royal Funeral Ceremony in Renaissance France*, str. 4, 5, 11. Za detaljan opis engleskih kraljevskih efigija i odjeće te prisutnosti insignija vidi: *The Funeral Effigies of Westminster*, str. 5.

¹⁴ Više o *lit de honour* i praksi služenja jela pred efigijom vidi: Giesey, *Royal Funeral Ceremony*, str. 164-175; Elizabeth A. R. Brown, *Royal Bodies, Effigies, Funeral Meals and Office in Sixteenth Century France*, *Micrologus*, sv. 7, Lausanne 1999., str. 437-509.

¹⁵ Opsežna studija o ceremonijalnim ulascima francuskih kraljeva u Pariz može se naći u: Lawrence M. Bryant, *The King and the City in the Parisian Royal Entry Ceremony: Politics, Ritual and the Art in the Renaissance*, Geneve 1986. Za primjer jednog ceremonijalnog ulaska u grad vidi: Michael Wintroub, *Civilizing the Savage and Making the King: the Royal Entry Festival of Henry II (Rouen, 1550)*, *The Sixteenth Century Journal*, sv. 29, Kirksville 1998., str. 465-494.

¹⁶ Giesey, *Royal Funeral Ceremony*, str. 110, 119.

potom podignuo u zrak pokazujući time da se njegova služba nastavlja za vladavine novog vladara. Naposljetku, i kraljevske su insignije postavljene na lijes ali nisu pokopane s njime već su maknute prije nego što je ceremonijal ukopa završen.¹⁷ Sa činom ukopa lijesa završava i zadaća koja je povjerena efigiji tijekom pogrebnog ceremonijala te pogrebna lutka gubi dodijeljenu simboliku.

Promatrajući spomenute činjenice može se zaključiti da je srednjovjekovno društvo iskazivalo visok stupanj poštovanja pogrebnoj lutki koja je predstavljala pokojnog vladara. Plauzibilno je tvrditi da ljudi srednjeg vijeka ne bi išli toliko daleko u demonstriranju poštovanja prema efigiji da ona u stvari nije sadržavala posebnu simboliku.

Tretirajući efigiju kao neosporno važan aspekt pogrebnog ceremonijala mnogi su povjesničari zagovarali teoriju koja predstavlja efigiju kao oruđe za simbolički prikaz prijenosa vlasti s pokojnoga vladara na njegova nasljednika. Takva ideja potekla je iz djela Ralph E. Gieseyja, koji je posvetio svoj rad istraživanju pogrebne ceremonije, najvećim dijelom francuskih vladara, u kojima je efigija igrala značajnu ulogu. Prema Gieseyu efigija ima jedinstvenu ulogu prijenosnika besmrtnosti kraljevskoga dostojanstva te vrhovne svjetovne vlasti.¹⁸ On svoje stajalište objašnjava time što je činjenica da je efigija izrađivana na način da što više nalikuje pokojnom vladaru navodi da pogrebna lutka mora sadržavati i neku važnu simboliku. Giesey zaključuje da je efigija korištena u jednu jedinu svrhu, a to je predstavljanje besmrtnosti kraljevske moći. Kako bi javnost mogla posvjedočiti kontinuitetu vladavine, a ne dovoditi u vezu smrt vladara s okončanjem vladavine uopće, efigija je uvedena kako bi mogla predstavljati most između pokojnoga vladara i njegova nasljednika na prijestolju. Korištenje pogrebnih efigija uz sve prije spomenute regalije, imalo je svrhu dokazivanja tvrdnje prema kojoj kraljevsko dostojanstvo i kralj nikad ne umiru, političko-teološkog koncepta koji je bio prisutan već od 13. stoljeća, ali koji je formaliziran u engleskom pravu tek u vrijeme vladavine dinastije Tudor.¹⁹

Ernst H. Kantorowicz smatra da je u prijenosu kraljevske časti nezaobilazna problematika pitanje dostojanstva. Engleski zakon definira kraljevsko dostojanstvo kao prerogativu koju uživa jedino vladar, a koja ga razlikuje od njegovih podanika. Nadalje, drugi atribut kraljevske moći jest neprestano trajanje, vječnost. To znači da kada vladar umre, započinje proces prijenosa dobara ili vlasti, čime se jamči da će

---

¹⁷ Više o ulozi insignija i članovima kraljevskog domaćinstva u pogrebnom ceremonijalu vidi: Isto, str. 16-17, 66-77.

¹⁸ Giesey, *Royal Funeral Ceremony*, str. 48, 142, 145-175, 177, 179.

¹⁹ William Blackstone sažima ideju o besmrtnosti kralja prema njenom opisu u engleskom pravu na sljedeći način: "And hence in our law the king is said never to die, in his political capacity; though, in common with the other men, he is subject to mortality in his natural (...)." Te nastavlja: "The law ascribes to him (the King), in his political capacity, an absolute immortality. The king never dies. (...) For immediately upon the decease if the reigning prince in his natural capacity, his kingship or imperial dignity, by act of law, without any *interregnum* or interval, is vested at once in his heir, who is, *eo instanti*, king to all intents and purposes." (*Commentaries on the Laws of England*, sv. 1, London 1765., knj. 1, pogl. 3, str. 196; pogl. 7, str. 249).

političko tijelo preminuloga vladara biti prenijeto na njegova nasljednika. Na ovaj način odlika vječnosti kraljevskog dostojanstva nije narušena. Slijedeći te premise, Kantorowicz definira dostojanstvo kao ono koje se odnosi na kraljevsku službu i na "vrhovnu vlast koja je pridružena kralju po volji naroda te koja individualno počiva samo u kralju".²⁰ Iz ovoga Kantorowicz zaključuje da dostojanstvo također nikad ne umire, zbog toga što predstavlja neodvojiv dio političkog tijela, što ga nosi samo vladar (kralj ili kraljica-vladarica). Veza između ova dva povjesničara jest ta da je Kantorowicz koristio analizu koju je napravio Giesey kako bi nadopunio vlastiti rad na teoriji o dva kraljeva tijela. Upravo ta teorija argumentira da je ono drugo tijelo koje kralj posjeduje, takozvano političko tijelo, prenosivo na nasljednika prijestolja. Kantorowicz je tako jedan dio svog istraživanja posvetio analizi pogrebnoga ceremonijala, a upotreba efigije je nezaobilazni dio te analize. I Giesey i Kantorowicz navode da je srednjovjekovna efigija *ipso facto* nositelj / predstavnik vladareva političkog tijela ili, kako to Kantorowicz točno iznosi, "*persona ficta* – efigija – utjelovljuje *persona ficta* – dostojanstvo".²¹

Elizabeth A. R. Brown razvila je sasvim drugačiji pogled na problematiku simboličke efigija te tvrdi da je teorija koju je predstavio Giesey o značenju efigija u biti netočna. Smatra da efigija ne posjeduje dovoljno težine kako bi predstavljala besmrtnost kraljevskog dostojanstva. Umjesto toga ona predlaže teoriju po kojoj je karizma koju je vladar posjedovao za života dovoljna kako bi simbolizirala da je on i dalje jedini nositelj te kvalitete besmrtnosti, iako je već preminuo. Brown se izrazito protivi postavljanju tolike odgovornosti "u ruke" jedne pogrebne lutke te pokušava argumentirati da sama činjenica da je vladar za života posjedovao tako visoke časti jest dovoljna da mu se dodijeli besmrtno dostojanstvo.²²

Očito je da Giesey i Brown imaju sasvim suprotstavljena mišljenja vezana uz simboliku koju je sadržavala efigija, što dovodi do problema kada se pokušava utvrditi koje je točno značenje pogrebna lutka imala u ceremonijalu te kakva je bila njena uloga pri simboličkome prikazu prijenosa vlasti. Naime, Giesey je tvrdio da je efigija nositelj vječnog kraljevskog dostojanstva samo zbog činjenice da se ta kvaliteta mora prenijeti na nasljednika preminulog kralja. Ako se pak uzme u obzir teorija Elizabeth Brown da truplo kralja emanira besmrtnost kraljevskog dostojanstva, onda se može postaviti pitanje kako se to isto dostojanstvo prenosi na prijestolonasljednika. Kada točno nastupa taj trenutak prijenosa časti, na to pitanje Brown ne daje odgovor. Nadalje, ne spominje niti činjenicu da slijedeći vlastite premise jedini zaključak koji se može izvesti jest da se svakom novom vladaru na prijestolju pripisuje novo kraljevsko dostojanstvo. To se, pak, kosi s premisom da je kraljevsko dostojanstvo vječno, besmrtno i, što je najvažnije, prenosivo na nasljednike.

---

²⁰ Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, str. 384.

²¹ Isto, str. 419-437.

²² Više o stajalištima Elizabeth A. R. Brown i izvorima na kojima temelji svoju teoriju vidi u njezinu članku *Royal Bodies, Effigies, Funeral Meals* (str. 437-509).

Dok je značenje efigije, korištene u pogrebnoj ceremoniji kralja, dokumentirano izvorima i materijalnim ostacima, s druge strane postoje neke pojave koje mogu dovesti do preispitivanja validnosti značenja uloge efigije kada je ona upotrebljavana u drugačijim okolnostima. Jedna od takvih situacija odnosi se na činjenicu da efigija nije bila korištena samo prilikom pogreba engleskih kraljeva, već također i u pogrebnim ceremonijalima njihovih supruga, kraljica.²³ Treba se pak napomenuti da niti Giese, niti Kantorowicz a ni Brown u svoje studije ne uključuju primjere efigija kraljica te ne nude nikakvu analizu upotrebe pogrebnih lutki u takvim slučajevima.²⁴ Međutim, bez obzira na to, njihova istraživanja o ulozi efigija pri kraljevskim pogrebima ne mogu biti odbačena kao netočna, već samo mogu biti smatrana nepotpunima.

Prije nego što se predstave dokazi upotrebe efigija u pogrebnim ceremonijalima za kraljice, trebalo bi izložiti kako englesko pravo definira kraljicu, njenu ulogu i obveze prema kruni, što će se onda reflektirati na to kako su kraljice tretirane tijekom pogrebnog ceremonijala te koje su im počasti dodijeljene tijekom tog rituala. Englesko pravo priznaje tri tipa kraljica, kraljicu vladaricu ili *Queen regnant*, kraljicu suprugu ili *Queen consort* te kraljicu udovicu ili *Queen dowager*.

Kraljica vladarica (kao što su u engleskom slučaju bile Marija I., Elizabeta I. i Ana) je monarh koji drži krunu prema zakonskim pravima te koje s toga posjeduje iste moći, prerogative, dostojanstva i obveze kao i kralj.²⁵ Kraljica vladarica, kao zakoniti nositelj kraljevskog dostojanstva i kraljevskih moći koje prate njezin položaj ima pravo prosljediti to dostojanstvo svome nasljedniku. Upravo je iz tog razloga upotreba efigija u takvom slučaju opravdana te neće biti dovedena u pitanje u ovome radu.

S druge strane, kraljica supruga, iako ima prava i obveze koje prelaze one drugih udanih žena, ipak je tretirana i smatrana kao samo jedna od kraljevih podanika. En-

---

²³ Iako je na početku rada navedeno da je efigija korištena i u pogrebima vojvoda i duždeva, ti slučajevi neće biti navedeni u ovom istraživanju zbog toga što su vojvode Lotaringije, Toskane i mletački duždevi smatrani legalnim nositeljima vlasti, časti i dostojanstva (bez obzira što nisu nosili kraljevske titule), a cilj rada je pokazati da je efigija korištena i izvan tog konteksta.

²⁴ Vidi Brown, *Royal Bodies, Effigies, Funeral Meals*, str. 437-509.

²⁵ Za više o tom zakonskom pitanju vidi: Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, knj. 1, pogl. 4, str. 218-223. Treba napomenuti da engleski pravni sustav ne razlikuje vladara prema rodu kao što navodi Blackstone: "The supreme executive power of these kingdoms is vested by our laws in a single person, the king or queen: for it matters not to which sex the crown descends (...)" (knj. 1. pogl. 3, str. 190). Zanimljivo je pak napomenuti da engleski pravi sustav poznaje također oblik zajedničke vladavine, što bi značilo da su sve moći, prerogative, dostojanstva i obveze proširene na jedan kraljevski par. Takav je bio slučaj primjerice za vrijeme vladavine Vilima III. Oranskog i njegove supruge Marije II. U takvom slučaju upotreba efigije u pogrebnom ceremonijalu kraljice vladarice ne bi bila sporna. Nadalje, može se dovesti u pitanje upotreba efigija za kraljice supruge koje su djelovale kao regentice tijekom maloljetnosti nasljednika prijestolja. Englesko pravo navodi da je kraljici dozvoljeno da bude izabrana za regenta, međutim, to ne bi moglo objasniti situaciju jer je regent djelovao samo u ime kraljevske moći koju drži maloljetni nasljednik te legitimna glava političkog tijela. Nadalje, kako kruna i političko tijelo impliciraju vječnost, kralj nikad nije smatran maloljetnim niti podložan bolesti i smrti. Međutim, niti jedna od kraljica supruga koja će biti razmotrena unutar ovog rada nije bila odabrana kao regentica čime je ova argumentacija suvišna (knj. 1, pogl. 7, str. 248-249). Vidi također: Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, str. 378.

glesko pravo priznaje kraljici supruzi puno više sloboda, većinom onih financijske prirode, od ostalih udanih žena. Ona se tretira kao javna figura, izdvojena od supru- ga, kralja, ima pravo držanja zasebnih dvorova i službi od onih njenog vrhovnog vladara. Međutim, bez obzira na činjenicu da pravo osigurava kraljici supruzi slobodu i razlikovanje od kralja, ona je primarno njegov podanik a ne njegov istovjetnik u pravima, obvezama i dostojanstvu.²⁶ Dakle, ako kraljica supru- ga nije nositelj takvih prava i moći, kakvo točno značenje može imati efigija, koja se koristi tijekom njene pogrebne ceremonije?

Treba pak napomenuti da efigija nije bila korištena samo u slučaju pogreba engleskih kraljica supru- ga već i onih francuskih, kao što će se pokazati primjerom u nastavku. Međutim, pitanje upotrebe takvih efigija u francuskom slučaju, sagledan sa zakonske strane, jest još problematičniji od engleskog zbog toga što prema salijskom zakonu žene ne mogu biti nasljednice prijestolja, a time niti bilo kakvih vladarskih časti i dostojanstava.²⁷

Kako bi se pokazalo da upotreba efigija pri pogrebima engleskih i francuskih kraljica supru- ga nije izoliran slučaj mogu se podastri brojni dokazi, kako materijalni tako i pisani. Oni materijalni nalaze se u opatiji Westminster gdje je izložena bogata kolekcija efigija engleskih kraljica, koje su sačuvane uglavnom samo fragmentarno. Ona sadrži sljedeće eksponate: Ane od Češke, supru- ga Rikarda II., Katarine Valois, supru- ge Henrika V., Elizabete od Yorka, supru- ge Henrika VII. i Ane od Danske, supru- ge Jakova I.²⁸ Materijalni ostaci, kao i opisi koji dolaze iz izvora, govore kako efigijama koje su korištene za pogrebe kraljica sigurno nije nedostajala veličanstvenost pri izradi i dekoraciji, sve ono što su imale efigije koje su se koristile u ceremonijalima za kraljeve. Shodno tome efigijama kraljica također su iskazane iste časti i poštovanje tijekom pogrebne ceremonije. Važno je naglasiti da su kraljice supru- ge, koje će biti predstavljene u nastavku teksta, zauzimale iznimno bitno mjesto u dinastičkom pitanju, iako nisu imale nikakva prava na posjedovanje i prijenos kraljevskoga dostojanstva. Upravo stoga upotreba efigije, kao i dokučivanje njene simbolike u takvim pogrebnim ceremonijama, jest iznimno zanimljiva problematika.

Pokretna efigija Ane od Češke vjerojatno je prva koja je korištena u pogrebnom ceremonijalu kako engleskih tako i francuskih kraljica, što je po svemu sudeći postalo trend za sve buduće pokope. Njena pogrebna ceremonija bila je prilično razrađen događaj, osmišljen kako bi se pokazalo poštovanje i čast Ani kao kćeri Karla IV., cara Svetog Rimskog Carstva, ali i kao kraljici, iznimno voljenoj od strane naroda u Engleskoj. Rikard II. oženio je Anu 1382. godine. Njihov brak je izgleda odstupao

---

²⁶ Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, knj. 1, pogl. 4, str. 219.

²⁷ Vidi više kod Ralph E. Giesey, *The Juristic Basis of Dynastic Right to the French Throne, Transactions of the American Philosophical Society*, New Series, sv. 51, Philadelphia 1961., str. 3-47. Više o pravima i privilegijama francuskih kraljica vidi: Elizabeth McCartney, *Ceremonies and Privileges of Office: Queenship in Late Medieval France*, u: *Power of the Weak: Studies on Medieval Women*, ur. Jennifer Carpenter – Sally-Beth MacLean, Chicago 1995., str. 178-219.

²⁸ Za potrebe ovog rada analizirane su samo efigije kraljica iz razdoblja srednjeg i ranog novog vijeka.

od standardnog života srednjovjekovnog kraljevskog para jer se čini da ovo nije bio isključivo brak iz interesa, već zasnovan na pravim osjećajima. Iako je par ostao bez djece, to nije umanjilo privrženost koju su prema svemu sudeći osjećali jedno prema drugome. Stoga kada je Ana umrla, samo dvanaest godina nakon sklapanja braka, Rikard je bio duboko potresen.²⁹ Prema nekoliko engleskih kronika kraljica je umrla od kuge u rezidenciji Sheen Palace početkom lipnja 1394 godine. Odmah nakon njene smrti započele su pripreme za složeni pogrebni ceremonijal a kralj Rikard II. zatražio je da se "slika", koja je stvorena "prema liku" njegove pokojne supruge, pošalje iz Londona prema Sheenu. Ta slika se odnosila na njenu efigiju, potrebnu za sam pogreb. Ceremonijal sahrane, koji je započeo procesijom kraljičinog lijesa i efigije, krenuo je mjesec dana nakon njene smrti. Procesija je krenula iz Sheena prema Westminsteru, te je stala putem u Wandsworthu, Clerkenwellu te St. Paulu, uz smještaj posebnih mrtvačkih nosila gdje su se kraljici mogle odati počasti.³⁰ Dakle, unatoč tome što Ana nije osigurala nasljednika na kojeg bi se moglo prenijeti dostojanstvo, Rikard II. joj je pružio elaborirani pogrebni ceremonijal uz prisustvo efigije, dostojan kraljice i careve kćeri.

Nadalje, kao što nam pokazuje ovaj primjer, pogrebi kraljica izvodili su se po istom modelu kao i oni za kraljeve. Naime, iste metode izrade kraljevskih efigija bile su primjenjivane i za izradu efigija za kraljice. Upravo je tako efigija spomenute kraljice Ane nastala na osnovu mrtvačke maske koja je napravljena kada je kraljica preminula. Za suprugu Rikarda II. unajmljene su usluge londonskog izrađivača svijeća Rogera Elysa koji je dobio zadatak izraditi posmrtnu masku od voska nakon njene smrti 1394. godine. Ova posmrtna maska nije bila ugrađena u kraljičinu efigiju, već je samo služila kao model za njenu izradu. Ono što nam danas ostaje od efigije Ane od Češke jest samo donekle oštećena glava, izrađena od hrastovine, s utorima za dodatak vlasulje.³¹

Međutim, izrađivači efigija nisu se zaustavili kod upotrebe posmrtno maske kako bi što vjernije pokazali fizičke sličnosti između pogrebne lutke i preminule kraljice. Efigije su također bile odjevene tako da lakše javnosti predstave kako se tu

---

²⁹ Primjerice, njegov bijes i srdžba bili su vidljivi u činjenici da je naredio rušenje rezidencije u kojoj je njegova voljena supruga preminula.

³⁰ Još jedan dokaz Rikardove tuge zbog smrti supruge jest incident koji se održao tijekom procesije u crkvi. Kronike pišu da je jedan plemić kasnio na misu što je kralj interpretirao kao pomanjkanje poštovanja prema njegovoj pokojnoj supruzi. Svada koja je nastala završila je tako da je kralj Rikard II. ošamario plemića te prolio njegovu krv po tlu crkve. Upravo je zbog tog čina ceremonija bila zaustavljena kako bi se crkva mogla oprati i ponovo posvetiti. Nakon toga ceremonija je nastavljena bez daljnjih ometanja. Više o tom incidentu vidi u: *Johannis de Trokelowe et Henrici de Blanfordre, Monachorum S Albani, necnon quorundam anonymorum, Chronica et Annales*, ur. Henry T. Riley, London 1866., str. 168-169, 424; Mark Duffy, *Royal Tombs of Medieval England*, Gloucestershire 2003., str. 163-164. O pogrebnoj ceremoniji kraljice Ane vidi: *Issues of the Exchequer from king Henry III to king Henry VI inclusive*, ur. Frederick Devon, London 1837., str. 255; *The Westminster Chronicle 1381-1394*, ur. i prev. Leonard C. Hector – Barbara F. Harvey, Oxford 1982., str. 324; *The Chronicle of Adam Usk 1377-1421*, ur. i prev. Chris Given-Wilson, Oxford 1997., str. 18.

³¹ *The Funeral Effigies of Westminster Abbey*, str. 38.

radi o njihovoj kraljici. Briga koja je uložene pri izradi efigije Katarine Valois svjedoči upravo o toj činjenici. Kraljica Katarina Valois vodila je zaista zanimljiv život – ova je kći francuskog kralja Karla V. služila kao jedan od pijuna tijekom Stogodišnjega rata. Naime, engleski kralj Henrik V. želio je sklopiti brak s njome kako bi na taj način došlo do još jednog pokušaja dobivanja francuske krune. S vremenom, nakon uspješnih pregovora, Henrik V. i Katarina ušli su u brak, a uskoro potom i začeli nasljednika. Međutim, Henrik V. je preminuo prije rođenja sina Henrika VI., čineći tako Katarinu kraljicom udovicom u njenim ranim dvadesetim godinama. Katarina je bila uzrokom velikoga skandala kada se u tajnosti 1431./1432. godine preudala za velškog plemića po imenu Owen ap Maredudd ap Tudur (koji će kasnije biti poznat kao Owen Tudor), s kojim je dobila još četvoro djece, polubraču kralja Henrika VI.³² Početkom siječnja 1437. Katarina je umrla unutar zidina opatije Bermondsey nakon borbe s teškom bolešću.³³ Iako je izgubila sve privilegije koje je imala kada se udala za rodonačelnika kuće Tudor te postala bivša kraljica, udovica Katarina je bez obzira na to primila počasti od svoga prvorođenog sina i to s elaboriranom pogrebnom ceremonijom koja se održala u njenu čast i uz prisutnost efigije. Ta je efigija izrađena od jednog komada hrastovine i posebno ukrašena za kraljičin sprovod. Naime, bila jedinstvena zbog toga što je napravljena u punoj veličini te je na sebi imala jedno zanimljivo obilježje – tijelo efigije je bilo izrađeno tako da prikazuje haljinu te je potom obojano u cinober. Noge su sadržavale cipele obojane u zlatnu boju s tragovima ostalih boja. Iznad ove obojane oprave efigija je bila odjevena u kraljičinu svečanu odjeću.³⁴ Bivša kraljica udovica svoje vječno počivalište našla je u bočnoj kapeli Henrika V. u Westminsteru. Moguće je pretpostaviti da Katarina Valois, kći francuskog kralja, iako prema salijskom zakonu nije mogla prenijeti pravo na francusku krunu na svog najstarijeg sina, dobila sve pogrebne počasti, uključujući i efigiju, kako bi se kroz takvo odavanje časti učvrstila Henrikova dinastička veza s francuskim dvorem.

Sljedeća efigija koja se koristila za kraljicu suprugu i koja je sačuvana u muzeju Westminsterke opatije jest ona Elizabete od Yorka. Kako je ova kraljica bila ključna figura u formiranju dinastije Tudor, njena pogrebna ceremonija je predstavljala još jedan primjer u prikazivanju raskoši i bogatstva te dinastije. Nadalje, putem nje njezin suprug Henrik VII. jača svoje pravo na englesko prijestolje, što može biti vjerojatno objašnjenje za elaborirani pogrebni ceremonijal koji je priređen u čast ovoj kraljici supruzi. Elizabeta, kćer kralja Edvarda IV. i njegova jedina preživjela nasljednica, nakon smrti braće, živjela je u jeku rata koji je pogodio Englesku sredinom 15. stoljeća, takozvanom Ratu ruža. Nakon što je njen ujak, uzurpator na prijestolju, Rikard III., poražen u bitci kod Boswortha, pobjednik Henrik Tudor tražio je posljednjeg živućeg nasljednika kuće York, Elizabetu za svoju suprugu kako bi na taj način povezo dvije kuće te ostvario i zakoniti put do prijestolja. Upravo je taj brak simbolički

---

³² Michael Evans, *The Death of Kings: Royal Death in Medieval England*, London 2003., str. 226-228.

³³ *The Brut or The Chronicles of England*, sv. 2, ur. i prev. F. W. D. Brie, London 1908., str. 470.

³⁴ *The Funeral Effigies of Westminster Abbey*, str. 41-42.

doveo do kraja Rata ruža, kao i do uspostave nove vladajuće dinastije u Engleskoj, Tudora. Čini se da su Elizabeta i Henrik imali sretnu i skladnu bračnu zajednicu, što je možda neobično s obzirom na to kako je do braka uopće došlo. Bez obzira na to, par, koji je imao sedmero djece, ostao je u braku sve do Elizabetine smrti u 37. godini. Kraljica supruga Henrika VII. umrla je u veljači 1503. u londonskom Toweru, a njen pogreb održan je krajem istoga mjeseca.³⁵ Za potrebe ceremonijala izrađena je efigija prema njenom liku, ukrašena sa svim regalijama. Kraljičina efigija bila je odjevena u svečanu odjeću, glava je bila ukrašena krunom, dok su ruke efigije držale žezlo, a prsti bili ukrašeni prstenjem.³⁶ Iako su samo glava i torzo efigije preživjeli razaranja tijekom Drugoga svjetskog rata, o ovoj efigiji ipak postoji još jedno materijalno svjedočanstvo. Naime, sačuvana je fotografija iz 1907. godine koja svjedoči o grandioznosti pokretne efigije kao i ornamentima s kojima je bila izložena.

Pogrebna procesija ove kraljice dokumentirana je u čak dva pisana izvora, što je rijetkost kada se govori o pokopu kraljica, jedan je dokument College of Arms,³⁷ a drugi takozvana kronika Wriothesley.³⁸ Upravo to čini pogrebnu lutku Elizabete od Yorka prvom očuvanom efigijom za koju također postoji detaljni pisani opis pogrebne ceremonije u kojoj je korištena. Ovi izvori nam daju neprocjenjive informacije o tome kako se postupalo s efigijom kraljice Elizabete od Yorka tijekom pogrebne procesije. Navodi se da je efigija primila visoke počasti tako što je postavljena na vrh lijesa koji je nošen na mrtvačkim nosilima, pokriven crnom satenskom tkaninom po kojoj je prošiven srebrni križ. Efigija je bila odjevena u "stalešku odoru" uz prisustvo kraljičine krune, žezla i nakita na prstima. Procesija je vodila lijes i efigiju iz Towera do Westminstera gdje se održala misa. Nakon što je položen lijes, iznad kojeg je ležala efigija, i nakon što su predani darovi u obliku bogato istkanih velova,³⁹ održana je propovijed u kraljičinu čast. Ceremonijal je nastavljen kada su uklonjeni velovi, a efigija s regalijama položena pored grobnice svetog Edvarda Ispovjednika u istočnom dijelu opatije Westminster nazvanom Lady Chapel.⁴⁰ Posljednja faza ceremonije bio

---

³⁵ Evans, *The Death of Kings*, str. 144, 169-170.

³⁶ *The Funeral Effigies of Westminster Abbey*, str. 6.

³⁷ College of Arms, MSI. 11, ff. 28, 30. Vidi više: *Funeral Effigies of Westminster Abbey*, str. 3. College of Arms je krovna britanska heraldička institucija, djelatna još iz razdoblja srednjeg vijeka, koja je ovlaštena za izdavanje grbova kao i za očuvanje registra dodijeljenih grbova, titula, genealoških podataka, zastava i sl. Herald College of Arms djeluju prilikom službenih ceremonija te imaju savjetničku ulogu vezano uz pitanja heraldike, genealogije te plemstva. Herald College of Arms zaduženi su također za vođenje evidencije o svakom ceremonijalu kojem moraju službeno prisustvovati. Više od djelovanju College of Arms vidi: Anthony Richard Wagner, *The Records and Collections of the College of Arms*, London 1952.

³⁸ Charles Wriothesley, *A Chronicle of England during the reigns of the Tudors*, sv. 1, ur. William D. Hamilton, London 1875., str. 5.

³⁹ Jennifer Woodward navodi da tijekom pogrebne ceremonije koja se održala za plemkinju kada su oslikani grbovi bili odsutni umjesto toga žalobnici su davali vela. Za više vidi: Jennifer Woodward, *Theatre of Death: The Ritual Management of Royal Funerals in Renaissance England 1570-1625*, Woodbridge 1997., str. 32.

⁴⁰ Lady Chapel izgradio je Henrika VII. u pokušaju stvaranja mauzoleja za novu dinastiju. U njoj su pokopani ostaci kralja Henrika VI., kojeg je Henrik VII. bezuspješno pokušao kanonizirati, kao i sam Henrik VII., njegova supruga Elizabeta od Yorka te njihove unuke, kraljice Marija I. i Elizabeta I.

je ukop kraljičina tijela te lomljenje službenih palica od strane članova kraljevskog domaćinstva, kraljičinog upravitelja te razvodnika (*Gentleman usher*) koji su ih potom bacili na lijes.⁴¹

Iako pokretna efigija jedne od supruga kralja Henrika VIII., Jane Seymour, nije sačuvana, ono što nam je ostalo jest pisano svjedočanstvo o njenom korištenju tijekom kraljičinoga pogreba. Sprovod kraljice Jane održao se u studenom 1537., a pogrebna procesija završena je ukopom tijela u kapeli svetoga Jurja u Windsoru. Efigija, kako je opisuje kronika Wriothsley, bila je odjevena u kraljičine svečane oprave. Glava efigije, koja je bila položena na zlatno sukno ili jastuk, bila je ukrašena zlatnom krunom, dok su ruke držale žezlo, a prsti bili uljepšani prstenjem. Efigija je također nosila bogatu zlatnu i draguljima optočenu ogrlicu.⁴² Primjer upotrebe efigije u ovom pogrebnom ceremonijalu iznimno je zanimljiv. Naime, ova kraljica supruga, za razliku od prethodno spomenutih, nije bila ni careva kći, a ni kćerka nekog francuskog ili pak engleskog kralja. Jane Seymour – od svih navedenih primjera – imala je najmanje prava na nošenje kraljevskoga dostojanstva kao i na njegovo prenošenje. Ipak, Henrik VIII. odaje počast upravo ovoj od svojih brojnih supruga, najvjerojatnije zbog toga što je jedina ostvarila ono što ostale nisu mogle, dala je kralju toliko željenog muškog nasljednika. Koliko je Henrik VIII. želio istaknuti upravo Jane Seymour kao svoju “pravu” kraljicu dokazuje se i u činjenici da je kralj uz nju pokopan u kapeli sv. Jurja u dvorcu Windsor.⁴³

Još jedan primjer kada je efigija korištena prilikom pogreba kraljice supruge jest onaj Ane od Danske, supruge engleskog kralja Jakova I., koja je preminula u ožujku 1619. godine u Hampton Courtu. Nakon što su napravljene potrebne pripreme kraljičina tijela, ono je položeno pred javnost u rezidenciji Denmark House na period od gotovo dva mjeseca. Tijekom toga vremena razvila se diskusija kako bi se točno trebao razlikovati pogrebni ritual koji je osiguran za vladajuću kraljicu od onoga koji se ostvaruje za kraljice supruge. Donesena je odluka da pojedini dijelovi pogrebnoga grba (tzv. *hatchment*) moraju biti izuzeti iz ceremonije koja se vrši za supruge. Prema tome na pogrebu kraljice Ane bili su prisutni štit, ukrasi, mač i oklop, ali ne i kacige i rukavice. Pogrebna ceremonija kraljice Ane također je imala i pogrebnu efigiju. Izradio ju je Maximilian Colt, glavni krunski kipar, i to na posebno detaljan način pokazujući brojne fizičke odlike koje se nisu mogle naći u efigijama iz prošlih razdoblja (kao na primjer prikaz bora na licu). Efigija je bila ukrašena grimiznom satenskom haljinom, dok joj je glava položena na jastuk izrađen od istog materijala. Na glavu efigije postavljena je kruna, dok su ruke držale žezlo. Pogrebna je lutka nadalje polo-

---

Smatra se da je Henrik VII. odabrao Westminster za ukop Tudora s ciljem povezivanja nove dinastije s onima koje su joj prethodile. Više o tome vidi u: Evans, *The Death of Kings*, str. 29.

⁴¹ Woodward, *Theatre of Death*, str. 32.

⁴² Wriotesley, *A Chronicle of England*, str. 70-73.

⁴³ Vidi više o grobu kralja Henrika VIII. i Jane Seymour u: Evans, *The Death of Kings*, str. 29, 215.

žena na posebno ukrašena mrtvačka nosila na kojima su isto tako prikazani grbovi i amblemi koji ukazuju na rang pokojnice.⁴⁴

Iako se svi ovi spomenuti primjeri odnose na pogrebe engleskih kraljica supruga, postoje također slučajevi kada je efigija korištena prilikom pogrebne ceremonije održane za francuske kraljice supruge. Do sada jedini dokumentirani primjer upotrebe efigije pri pogrebu francuskih kraljica spominje Giesey,⁴⁵ a odnosi se na slučaj kraljice Ane, vojvotkinje od Bretanje (iznimno važnog područja na koje je francuska kruna pretendirala), supruga dvojice francuskih kraljeva, Karla VIII. te Luja XII. Kada je kraljica umrla 1514. godine izrazito detaljna pogrebna ceremonija trajala je punih 40 dana (period uobičajene *quarantine*) te je kao takva služila čak i kao inspiracija za sve ostale francuske kraljevske pogrebne ceremonije sve do 18. stoljeća. Nakon smrti početkom siječnja kraljičino tijelo je bio izloženo javnosti u tzv. *salle d'honneur*, svečanoj odaji u kojoj su također bili i žalobnici odjeveni u tunike na kojima su bili našiveni heraldički simboli pokojne vojvotkinje i kraljice. Pogrebna procesija započela je tek u veljači i to s ciljem prenošenja tijela do crkve Sv. Spasitelja (Saint Sauveur) u Bloisu. Procesija je zaista bila mnogobrojna, jer je uz plemiće i plemkinje iz kraljičinog domaćinstva te veliki broj dvorskih uglednika u njoj sudjelovalo i 400 siromašnih žalobnika. Čini se da je ovo bio i očito jako skup pogreb pošto je svaki od tih žalobnika nosio baklju na kojoj su bili postavljeni vojvotkinjin grb, kao i grb grada Bloisa. U crkvi Sv. Spasitelja lijes je bio postavljen na odar (tzv. *chappelle ardente*) na par dana prije nego što je procesija krenula prema svom konačnom cilju, Parizu. Pokretna efigija bila je dio ovog ceremonijala, ali je tek uvedena pri svečanom ulasku procesije u Pariz. Efigiju je izradio slikar Jean Perréal, a bila je odjevena u svečanu odjeću te su je nosili, zajedno s lijesom, pripadnici kraljevskog domaćinstva. Ponad lijesa i efigije u procesiji je nošen i baldahin. Kako to Giesey navodi, postoji više slikovnih prikaza o prisutnosti efigije na pogrebu kraljice Ane (iako nema nikakvih materijalnih ostataka pogrebne efigije), većina kojih pokazuje lutku kako drži ili žezlo i *main de justice* ili pak kako su uz nju položene te insignije. Također, na glavu efigije postavljena je zlatna kruna optočena draguljima.⁴⁶

Ono što ovi primjeri pokazuju jest to da je jednaki napor uložen prilikom izrade efigija za kraljice kao i u slučaju izrade kraljevskih efigija. Kraljičnim efigijama su također iskazane iste počasti kao i onima njihovih supruga. Efigije kraljica supruga, kao što je vidljivo iz predstavljenih primjera, bile su centralni dio pogrebne procesije, nošene na posebno ukrašenim mrtvačkim nosilima. Nadalje, svaki primjer pokazao je da su efigije kraljica bile odjevene u svečanu odjeću te da su bile izložene javno-

---

⁴⁴ Woodward, *Theatre of Death*, str. 170-172.

⁴⁵ I dok Giesey opisuje pogrebnu ceremoniju Ane od Bretanje te u sklopu nje navodi upotrebu efigije on pritom ne daje nikakvo objašnjenje zašto se efigija koristila u tom slučaju. Vidi više u: Giesey, *Royal Funeral Ceremony*, str. 117.

⁴⁶ Giesey, *Royal Funeral Ceremony*, str. 117. Više o pogrebnom ceremonijalu vojvotkinje od Bretanje vidi: Helene M. Bloem, *The processions and decorations at the royal funeral of Anne of Brittany*, *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, sv. 54, Geneve 1992., str. 131-160.

sti uz prisustvo određenih insignija (kruna, žezlo). Dodatni način odavanja počasti efigiji kao i prikaz važnosti pokojnice vidljiv je u činjenici da je u procesiji korišten baldahin, kao što je primjerice bilo u slučaju pogreba Ane od Bretanje. Međutim, mnogi od rituala koji su bili prisutni u pogrebima kraljica korišteni su samo u skladu sa statusom pokojne kraljice supruge i razlikovali su se od toga kako su korišteni za vrijeme kraljeve pogrebne ceremonije. Primjerice, ritual lomljenja službenih palica, zabrana korištenja određenih dijelova grba i sl.

Jedan od takvih primjera je i efigija koja svakako nije mogla imati istu simboliku pri pogrebima kraljica supruga. Naime, kako je moguće pridodavanje općenite simbolike efigijama kao onim koje utjelovljuju ideju besmrtnosti kraljevskoga dostojanstva kada kraljice supruge nisu bile u mogućnosti prenositi takvu moć. Jedan od mogućih odgovora na ovu problematiku korištenja efigija i u pogrebnim ceremonijalima srednjovjekovnih i ranonovjekovnih kraljica jest da su te pogrebne lutke jednostavno postale nezaobilazan dio ceremonije te su više bile asocirane uz prestiž samog događaja nego uz stvarnu simboliku dugovječnosti kraljevskog dostojanstva. Efigije su uvijek, bez iznimke, bile vezane uz nositelje vlasti, kao što je to primjerice i kruna. Dakle, to može biti faktor koji navodi na mišljenje da su upotrebljavane u pogrebnim ceremonijalima kraljica supruga samo kao prestižna odlika, vezana uz rang i status, a ne kao reprezentacija snažno elaboriranog simbolizma prijenosnika kraljevskog dostojanstva. Ono što svi primjeri predstavljeni u tekstu pokazuju jest to da dolazi do raskoraka između pravnih smjernica u tumačenju prava na posjed dostojanstva, simbolički prikazanog u efigiji, i želje da se iskaže posljednja počast "vrijednim" kraljicama kroz upotrebu pogrebne lutke. U potonjem slučaju efigija je upotrebljavana samo u svrhu propagande.

Dakle, ako se na efigije upotrebljavane pri pogrebima kraljica supruga gleda s aspekta teorije koju predlaže Giesey, onda njihovo značenje ne može biti istovjetno značenju što ga je imala efigija korištena u pogrebima kraljeva. Istraživanje koje se fokusira na analizu oba tipa efigija korištenih prilikom pogrebnih ceremonijala i kraljeva i kraljica sigurno bi dalo drugačije svjetlo na pravo značenje koje se krije iza upotrebe ove pogrebne lutke. Ako se na nju gleda kao na običan simbol koji se vezuje uz određeni status pokojnika, to bi svakako pomoglo pri utvrđivanju njenog pravog značenja. Efigija onda može biti sagledana kao simbol koji označava besmrtnost kraljevskog dostojanstva kada se koristi u pogrebu vladara, kraljeva ili kraljica, odnosno onih koji su bili sposobni u punom pravu nositi i prenositi tu vladarsku kvalitetu političkog tijela. S druge strane, efigija može izgubiti tu istu simboliku kada je korištena prilikom pogrebnoga ceremonijala vladarevih supružnika jer oni nisu posjedovali političko tijelo te stoga nisu ni imali moć da prenesu kraljevsko dostojanstvo. Efigiji se tako mijenja značenje, ovisno o tome u kakvoj je situaciji korištena. U tom slučaju na nju se može gledati kao na običan statusni simbol ili "modu" vezanu isključivo uz vladajuće slojeve jer ne postoji nikakva veza između značenja koje se dodjeljuje efigiji kada je korištena u ceremoniji za vladara i onoj korištenoj za njegovu suprugu.

Kosana Jovanović

The Role of Portable Effigies in Funeral Ceremonies of Queens of England and France and Their Connection with the “King’s Two Bodies” Theory

Summary

The portable effigy represents an almost inevitable part of the royal funeral ceremonials in the medieval period. Its presence in the ceremony was not that of a casual accessory, since it held a prominent place due to its unique symbolism. The portable effigy had a role attributed to it of something that helps to transmit the idea of the transference of power from the deceased ruler to his successor. From its first appearance in the fourteenth century, the effigy was used for the sole purpose of faithfully representing the deceased ruler. Testifying to that is the fact that the effigies were manufactured and ordained in a manner that would make them the true representations of the deceased kings. Furthermore, the funeral puppet was given the role of the carrier of the immortality of royal dignity present in the king’s second body, the body politic.

However, there might be a minor chink in the armour of this apparently bullet-proof theory, as presented by Ralph E. Giesey. The portable effigy was not used exclusively in the funeral ceremony of kings, but also in the burial ceremonials of their spouses, queens and consorts. Accordingly, the queens’ effigies were also shown the same level of respect and honour during the ceremonial. In the light of this fact, one must wonder how it was possible to attribute to the portable effigy the sole symbolic role of the carrier of the immortality of royal dignity if the queens were not eligible to transfer such power to the successor to the throne.

This article will aim to present two interrelated problems regarding the portable effigies. The first is the discovery of the true significance of the portable effigies’ role in the funerals of queens, and it is from this that the second point of the paper stems: that is the connection between the portable effigy and the transference of power. The paper will try to elaborate whether the effigies that were used in the funerals of kings had the same symbolic meaning as those used in the queens’ funerals.

Key words: effigies, funeral ceremony, the Middle Ages, England, France, king, queen, Ralph E. Giesey, Ernst H. Kantorowicz, Elizabeth A. R. Brown